

OSMANLI DEVLETİ İLE KAŞGAR EMİRİ YAKUP BEG ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Dr. Ali Osman AKALAN*

ÖZ

Osmanlı Devletinin sonlarına doğru Orta Asya'daki Rus ve Çin işgallerinden meydana gelen yeni siyasi tablo çerçevesinde, Türkistan Türklerinin işgale karşı direnişi ve bu direnişten doğan Doğu Türkistan'ın Kaşgar Emirliğinin hükümdarı Yakup Han'ın Osmanlı devleti ile yürüttüğü ilişkiler, Osmanlı Devletinin Doğu Türkistan'daki faaliyetleri, Osmanlı devletinin Kaşgar'a silah ve askeri yardımları, iki ülke arasındaki yazışmalar, İstanbul'daki Kaşgar ilgisi, Osmanlı devletinin Doğu Türkistan için önemi, Osmanlı Devletinin Kaşgar politikası ve bütün bunların doğurduğu siyasi ve sosyo kültürel sonuçlar ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu amaçla öncelikle Türkistan coğrafyası ve tarihi hakkında genel bilgiler verilecek ardından öncelikle Çağatay Hanlığından Mançu İstilasına Kadar Olan Tarihi Süreç daha sonra Mançu İstilasından Yakup Beg'in İstiklalini İlan Etmesine Kadar Olan Tarihi Süreç içerisinde Doğu Türkistan hakkında temel sosyal ve siyasal görünümün genel hatları çizilecektir. Yakup Bey döneminde Osmanlı yönetimiyle kurulan politik, askeri ve ekonomik ilişkiler aktarılacaktır. Türkistan'ın siyasi tarihi ve Osmanlı yönetiminin bu kesimlerle ilgili bakış açısının verilmeye çalışılacağı çalışma, gerek Osmanlı gerekse Türkistan açısından eldeki bilgilerin bir araya getirilmesi ve tarihi bir dönemin aydınlatılmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda Türkistan'ın günümüzdeki sosyal, siyasal, ekonomik ve demografik problemlerinin sağlıklı bir şekilde çözümü için Osmanlı İmparatorluğu'ndan bugüne geçen süreyi ve önemli kırılma noktaları sağlıklı bir şekilde yorumlamak gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Kaşgar Emirliği, Doğu Türkistan, Yakup Han,

RELATIONS BETWEEN THE OTTOMAN STATE AND THE EMIR OF KASHGAR

YAKUP BEG

ABSTRACT

Russian and Chinese Central Asia, the Ottoman Empire towards the end of the table, a result of the occupation within the framework of the new political, Turkmenistan Turks born out of the resistance and this resistance against the occupation of Kashgar, East Turkistan, the Han ruler of the emirate of Jacob its relations with the Ottoman Empire, the Ottoman Empire's activities in Eastern Turkestan, weapons and military aid to the correspondence between the two countries of the Ottoman Empire, Kashgar, Kashgar in Constantinople to the Ottoman Empire, the importance of Eastern Turkistan, The Kashgar policy of the Ottoman Empire and the political and socio-cultural consequences of all this will be tried to reveal. For this purpose, first of all, general information about the geography and history of Turkestan will be given, then, firstly, the Historical Process From the Chagatai Khanate to the Manchu Invasion, then, in the Historical Process From the Manchu Invasion to the Declaration of Independence by Jacob Beg, the main social and political outlook about East Turkestan will be outlined. The political, military and economic relations established with the Ottoman administration during the reign of Yakup Bey will be transferred. The political history of Turkestan and perspective with this part of the study will be given to the Ottoman rule, the Ottoman period and the date of the information and Turkestan, in terms of aims at contributing to the clarification of assembling. In this direction, in order to solve the social, political, economic and demographic problems of Turkestan today in a healthy way, it is necessary to interpret the time since the Ottoman Empire and the important breaking points in a healthy way.

* T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanı, aliosmanakalan@outlook.com, Orcid ID: 0000-0002-6717-6794

Key Words: Ottoman Empire, Kashgar Emirate, East Turkestan, Jacob Khan,

Giriş

Türkistan'ın bir parçası ve Türklerin temel yaşam alanlarından Doğu Türkistan, tarihten buyana pek çok Türk devletine tanıklık ederek (Süleyman, 2000:178) 840 yılında Karahanlı devletinin başkenti oldu ve Satuk Buğra Han zamanından itibaren bir Müslüman Türk şehri haline geldi (Özaydın,1993:524). Aslında Kaşgar eski çağlardan itibaren Türkistan tarihinde önemli yer tutan ilim ve kültür merkezlerinden biri olmuştur (Ercilasun,2003:16). Türkistan'ın merkezi Kâşgar 1304 m. yüksekliğindedir. Aladağ'dan doğup Kökçay ismi ile kuzeydoğuya akan, daha sonra bazı yerlerde 23 m. genişliğe ulaşan Kızılsu ırmağı, 130 km. daha aşağıda Hoten-Derya ile birleşerek Tarım ırmağını teşkil ederki; şehir bu ırmağın sağ sahilinde bulunmaktadır (Arat,1993:403). Talas savaşından sonra yaptıkları duvarın içlerine kadar geri çekilen Çinliler veya Çin kültürüne sahip kavimler 752 senesinden 1758 senesine kadar Doğu Türkistan ile yakından alakalı olmadı (Buğra,1998:290). 1644 senesi Çin seddi'ni aşarak Çin'deki Ming hanedanına son vererek hâkimiyetini tesis eden Mançular (Kalan, 2008:43) Cungar Kalmuklarıyla savaşmak bahanesiyle 1758 senesinden itibaren Doğu Türkistan topraklarını işgal etmeye başladı. Bu işgal girişimi Doğu Türkistan halkının direnişiyle 1764 senesine kadar savaş halinde devam etti (Hayit,2004:136). Çin ordusu 1755-1765 seneleri arasındaki işgal hareketinde 500,000'den fazla Doğu Türkistanlıyı katletti(Hayit,2004:136). Doğu Türkistan halkı her fırsatta ayaklanarak Çinli Mançu güçlerine direndi ve istiklali için mücadeleyi devam ettirdi. 1816, 1846, 1856, 1861 seneleri büyük ayaklanmalar meydana geldi ve bazılarında başarılı olsa da sonuç olarak tam istiklallerine kavuşamadı. 1863 senesi Kuça'da başlayan halk ayaklanması hızla Doğu Türkistan'ın diğer bölgelerine yayıldı. Kuça askerlerinin başarısı diğer bölgedeki halkı da cesaretlendirdi ve Doğu Türkistan'ı işgal altında tutan esas Çin kuvvetleri yok edildi. Ancak her bölgedeki isyanın liderleri kendi şehir devletlerini kurarak bir birinden bağımsız hareket etmiş ve birbirlerinin hâkimiyet alanlarını tanımamıştır. Bu durum Yakup Beg Doğu Türkistan'da sahneye çıkana kadar devam etti (Hayit, 2004:144). Kaşgar'daki isyanın lideri Sadık Beg, Kıpçak kavminden olduğu için Kaşgar halkı onu istemedi, o da diğer bölgedeki liderlere hâkimiyetini bırakmak istemediğinden Hokand hanlığı topraklarında ikamette olan hocaların soyundan Büzrük Han Hoca'yı Kaşgar'a davet etti (Sayramî, 2014:309). 1864 yılında Hokand hanlığının desteğiyle Kaşgar'a gelmek isteyen Büzrük Han yanında Hokand Hanlığının ordu komutanı Yakup Beg'i de getirdi. Askeri ve idarecilik bakımından tecrübeli ve tedbirli olan Yakup Beg, Doğu Türkistan'da meydana gelen bu siyasi duruma adım adım izler ve 1865-1870 seneleri arasında aralıksız olarak, bir taraftan Çinlilere diğer taraftan bağımsız şehir devletlerine karşı savaşarak her yerde galip geldi(Hayit, 2004:145). 1867 şubat ayında Hoten'e düzenlediği seferde galip gelen Yakup Han Büzrük Han'a 10,000 altın vererek Mekke'ye gidip Müslümanların hayrına duacı olmasını rica etti ve böylece Yakup Beg Doğu Türkistan'ın tek hakimi haline geldi (Saray,2015:135). Kazandığı bu galibiyeti korumak Doğu Türkistan'ın tekrar Çin istilasına veya Rus işgaline girmesini engellemek için önce Osmanlı devleti olmak üzere Buhara Emirliği, Hokand Hanlığı, Rusya, Afganistan ve İngiltere gibi ülkelerle çeşitli diplomatik ilişkiler içinde oldu. Adı geçen devletler içinde Osmanlı Devletinden

aldığı destek en büyük oldu ve iki ülke sürekli irtibat halinde oldu. Bu çalışmamızda iki ülke arasındaki ilişkilere ayrıntılı bir şekilde değinmeye gayret göstereceğiz.

I. Çağatay Hanlığından Mançu İstilasına Kadar Olan Tarihi Süreçte Doğu Türkistan'a Genel Bir Bakış

Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay'ın hükümrانlığına verilen Türkistan bölgesi Timurlu İmparatorluğundan sonra bir siyasi çatı altına toplanamadı. 1347 senesi Aksu'da tahta çıkan ve 1353 yılında Müslümanlığı kabul eden (Çelik, 2013:89-90). Tuğluk Timur (ö.t 1362) ve onun soyundan gelenler Doğu Türkistan bölgesinde hükümrانlığı devam ettiren hanlık tarihçiler tarafından Doğu Çağatay Hanlığı adı ile anıldı. Timur'un ölümünden sonra sürekli Timurlularla çatışma halinde olan hanlık, Şeybani Özbek devleti ile de sürekli çatışma içinde oldu. Doğu Çağatay hanlığı git gide zayıflamış ise de Mansur Han(ö.t 1543-1544) (Liangtao, 1994:83) dönemine kadar yani Cungar Hanlığının istilasına kadar Doğu Türkistan'ın kuzey bölgesinde ayakta kaldı (Çelik, 2013:108). Aynı tarihlerde Doğu Çağatay Hanlığının zayıflaması ile Doğu Türkistan'ın Yarkend bölgesinde hâkim olan Duğlat kabilesinden Mirza Ebu Bekir 1467 senesi Doğu Çağatay Hanlığından bağımsız olarak Kaşgar, Yarkent, Hoten, Aksu, Uç, Bay, Kuça bölgelerini elinde tutmuştur. 1514 senesi Tuğluk Timur'un soyundan gelen Said Han'ın (1514-1533) kurduğu Yarkend Hanlığı ile Mirza Ebu Bekir dönemi son bulmuştur (Çelik, 2013:126). Turfan ve Kamul bölgesindeki Doğu Çağatay Hanlığı hâkimiyeti ise 1595 senesi Yarkent Hanlığı tarafından ele geçirildi (Liangtao, 1994:84). Yarkent Hanlığı kurulduğu 1514 senesinden tam olarak ortadan kalktığı 1696 senesine kadar bugünkü Doğu Türkistan topraklarının büyük bir kısmına hükümrانlık etmiştir. 1696 senesinden sonra ise Hocalar Dönemi diye adlandırılan ancak Hidayetullah İşan önderliğindeki siyasileşmiş tarikat mensuplarının Kalmuklar'ın kuklası olarak iktidarı ellerinde tuttuğu tarihi süreçtir ki, bu süreç Çin Mançularının istilasıyla 1759 senesi son bulmuştur. Değişik ifade ile bu devreye "Çin İstilasının Hazırlık Devri" de denilebilir (Kurban, 1992:1). Şöyle ki, 17. asrın sonlarına doğru Yarkent Hanlığı topraklarında etkisini güçlendiren Aktağlık ve Karatağlık adındaki iki tarikat sülkü arasındaki iktidarı kontrol etme mücadelesi iyice kızışmıştır. Hanlığın başında bulunan ve Karatağlık Hocaları destekleyen İsmail Han (1670-1678) 1677 senesi Aktağlık Hocaların lideri Afak Hoca Lakaplı Hidayetullah İşan'ı Kaşgar'dan kovmuştur (Ercilasun, 2013:38). Kovulan Afak Hoca Kaşgar'dan çıkarak Keşmir ve Hindistan üzerinden Tibet Laması'nın yanına giderek, son dönemlerde Yarkent Hanlığının iç işlerine iyice karışmakta olan ve kuzey sınır bölgelerine akınlar düzenlemekte olan Galdan liderliğindeki Oyrat Moğullarının yardımını istemiştir. Lama onun eline "İsmail Han bunun elinden memleketini almış, gerekirse asker gönderip bunun yurdunu geri almasına yardımcı olun" (Kaşgarî, 1984:49) içeriğindeki bir mektubu vererek onu Galdan'a göndermiştir. Çocukluğunu Tibet'te Dalay Lama'nın yanında geçiren Galdan hâkimiyetini Tanrı Dağının güneyine doğru yaymayı sağlayacak olan bu teklifi kabul etti ve 1678 senesi Yarkent Hanlığına Saldırarak, Kaşgar ve Yarkent'i Afak Hoca'ya bırakıp onu buralara vali tayin etti (Ercilasun, 2013:38). 1680 senesi Galdan İsmail Han'ı ailesiyle birlikte esir alıp İli'ye götürdü (Ali, 2001:208). Böylece Doğu Türkistan bölgesi 1759 senesine kadar devam edecek olan Kalmukların dolaylı yönetimindeki Hocalar devrine girmiş oldu. Bölgeye işgal güçlerini getiren Afak Hoca kendisini Han ilan etmekten çekinerek İsmail Han'ın kardeşi Muhammed Emin'i Han ilan etmek zorunda

kalmıştır. Muhammed Emin Han devletini işgalden kurtarmak için Kalmuklara karşı tavır alınca 1692 senesi Afak Hoca tarafından öldürülmüştür (Ali, 2001:215). Muhammed Emin Han'ın ölümünden sonra Afak Hoca 1694 senesi ölene kadar, Cungar Kalmuklarına vergi ödeyerek hâkimiyetinin başında kalabildi. Çokan Velhanov'a göre, Kalmuklar, Hocaların iç siyasetine karışmamak şartıyla her ay 400,000 tenge vergi vermiştir (Tuğ, 2004:95). Mehmet Atif'e göre ise Cungarlar'a ödenen yıllık vergi 88,000 Osmanlı lirasıdır (Atif,1998:135). 1694 senesinden 1755 senesine kadar olan bu kargaşalık dönem devam etmiştir. Hocalar devri olarak bilinen bu devirde iş başında Hocalar olsa da kalmuklar dolaylı yollarla Doğu Türkistan'ı sömürmeye devam etmiştir. Doğu Türkistan'ın Kalmukların elinde olduğu bu dönem Cungar Hanlığı'nı etkileyen olaylar ve değişik hanların değişik tutumları itibarıyla kendi içinde yine Galdan (1678-1697), Çivan Arapta (1797-1727), Galdan Sirin (1725-1745), Davaçi (1745-1755) devri olarak dört devreye bölünür (Kurban, 1995:59). Cungar Hanlığı'nın tahtına 1745 yılındaki Galdan Siri'nin ölümünden sonra iki yıl içinde üç defa han değişir. Sonunda Amursana'nın desteğiyle Davaçi Han olur. Davaçi döneminde Kalmuklar'ın eskisi gibi güçlü olmadığını fark eden Karatağlık Hocaların soyundan olan ve İli'de tutsakta bulunan Yusuf Hoca Cungarlar'a karşı ayaklanır ve Cungarlar'a gece baskını yaparak onları bozguna uğratar, topladığı kişilerle Tanrı Dağlarını aşarak Kuça üzerinden Kaşgar'a geçer (Kurban,1995:65). Mançu ordusu kendisi için büyük tehlike olarak algıladığı Kalmuklarla mücadele sonucundan galip gelirler ve Doğu Türkistan'ın kuzey bölgelerini adım adım işgal ederler. 1759 senesi ise Burhaneddin Hoca'nın öldürülmesiyle bütün Doğu Türkistan tam anlamıyla Çin Mançularının işgali altına girer.

II. Mançu İstilasından Yakup Beg'in İstiklalini İlan Etmesine Kadar Olan Tarihi Süreçte Doğu Türkistan'ın Genel Durumu

Amursana'nın idaresindeki bir kısım Cungarlar'ın, 1755 senesi Çin (Mançu) ile ittifakı, Doğu Türkistan'ın Çinliler tarafından istilasını hazırladı (Hayit, 2004:135). İlk başta Doğu Türkistan'ın Cungarya ve Tarım havzası bölgelerinde kendine bağlı küçük hanlıklar kurmak isteyen Mançular 1758-1759 senesi çıkan isyanlardan sonra bu planını değiştirerek bölgede merkeze bağlı bir askeri yönetim kurar ve iki bölge birleştirilerek İli Generali'nin yönetimine verir (Adıbelli, 2008:27). Böylece birinci Çin istilası adı verilen Çin (Mançu) işgali gerçekleşmiş olur. Doğu Türkistan'a Yarkent Hanlığı döneminde İslam'ı yaymak kardeşliği pekiştirmek için gelen tarikat mensupları hocalar, yanlış bir şekilde siyasetle uğraştıklarından hem Yarkent Hanlığını yıkmış hem de Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını ortadan kaldırmış olurlar. Fakat Doğu Türkistan halkının bu işgale karşı savaşı 1764 senesine kadar sürdü ve 1755-1765 seneleri arasında Çin (Mançu) askerleri 500.000'den fazla doğu Türkistanlıyı katletti (Hayit,2004:136) 1759 senesinden 1865 senesine kadar olan tarihi süreç içerisinde Doğu Türkistan toprakları isyanlarla ateşlenmiştir. Bunlardan Büyük ve Küçük Hocalar İsyanı (1757-1759), Üçturfan İğde Yığılığı (İğde İsyanı 1765), Ziyauddin Hoca İsyanı (1847) Veli Han Töre İsyanı (1857) Kuça İsyanı (1864) (Kurban,1995:70) meşhur isyanlardır. Belirtilen ayaklanmaların içinde Çin (Mançu) kuvvetlerine en ağır darbeyi vuran 1862 Kuça'da başlayıp 1864 senesi zirveye çıkan ayaklanmadır. İsyancılar Raşidüddin Hoca'ya "Han Hoca" ünvanını vererek Yarkent, Kaşgar, Hoten bölgelerindeki isyancıların da ona tabi olmasını istediler ve bölgede Raşidüddin'in nüfuzu hakim oldu. Kuça'daki bu ayaklanmadan sonra Doğu Türkistan'ın bütün

bölgelerinde peş peşe ayaklanmalar oldu ve Çinliler bölgeden büyük ölçüde atıldı. Sadece Kaşgar'a bağlı Yeni Hisar kalesi ve Gülbağ kalesinde Çinliler kaldı (Hayit, 2004:143). Ancak ilk başarıdan sonra her bölgedeki ayaklanma liderleri kendilerini Han ilan ederek Kuça'dan bağımsız olduğunu bildirdiler. Doğu Türkistan küçük şehir devletlerine ayrılmış bir vaziyette idi. Bu durum Yakup Beg'in Han Hoca Raşidüddin'i idam etmesiyle sona erdi. Molla Musa'nın ifadesine göre Atalık Gazi Yakup Beg on ay içinde Yarkent, Hoten, Uçturfan, Aksu, Kuça, Korla'ya kadar yerleri ele geçirdi. Yek kalem buyruğuna itaat kıldırdı (Sayramî, 2014:368).

III. Yakup Beg'in Osmanlı Devleti İle İlişkileri

Osmanlı Devleti ile Türkistan hanlıkları arasındaki ilişkiler çok eski tarihe dayanmaktadır (Halaçoğlu,1983-1987:521). Bu münasebetler başlangıçta Şiiliği resmi mezhep haline getiren Safevi İran'a karşı dini bir ittifak teşkili düşüncesinden doğarken, XVI. asırdan sonra, Rusya'nın Türkistan'da yayılma siyaseti karşısında buradaki Türk Devletlerinin yardım talepleri sebebiyle diplomatik sahaya yönelmiştir (Halaçoğlu, 1983-1987:521). Türkistan hanlıklarının Osmanlı Devletinden istedikleri yardımın başında silah ve Asker gelmektedir. Ancak Kaşgar hariç, maalesef Batı Türkistan'daki Hokand, Hive ve Buhara'nın bu isteklerine müspet cevap verilmemiştir (Abdülkadir, 2009:74). Osmanlı Devleti aslında Türkistan hanlıklarına yardım etmek istemiş, fakat mesafenin uzaklığı, Rusya'nın düşmanlığını çekmemek için ve biraz da Türkistan hanlıklarının tutarsız politikaları nedeniyle onlara güvenemediğinden bu arzusunu yerine getirememiş ve yardım edememenin verdiği rahatsızlığı üzerinden atmak için Osmanlı yönetimi, Kaşgar(Doğu Türkistan) Devletine yardım etmiştir (Saray, 1994:29). Yakup Beg, Kaşgar hâkimi olduktan sonra 1870'li yıllarına gelindiğinde Rusya ve İngiliz-Hint İmparatorluğu gibi iki dünya devletiyle doğrudan komşu haline geldi ve "Büyük Oyun"un bölgesel bir aktörü oldu(Andican,2009:236). Yakup Beg 1869 senesi Mirza Muhammed Şadi başkanlığında bir heyeti Hindistan'daki İngiliz sefaretine gönderdi ve 1870 yılında gelen heyet ile birlikte F.D.Forsyth başkanlığında Show ve Dr.Henderson'un dahil bulunduğu bir heyet Kâşgar'a gönderildi (Yavuz, 2003:45).

Yakup Beg'in ilk olarak yardım istediği ülke Türkiye (Osmanlı Devleti) olmuştur (Zhixiao, 1985:412). Çünkü Müslümanların nezdinde Osmanlı Devleti sadece hâkim olduğu toprakların değil bütün dünya Müslümanlarının lideriydi (Lewis,1979:124). Yakup Beg'in Osmanlı Devleti ile ilişkisi Yakup Han Töre'nin tavsiyesiyle başlamıştır ki, Molla Musa şöyle ifade etmektedir: *Taşkentli Yakup Han Kadı Töre Haremeyn-i Şerif ziyaretinden sonra Kaşgar'a geldi, Atalık Gazi Yakup Beg ile her türlü meselelerde sohbet etti, sonra cenab-ı ali Bedevlet'i ruy-ı zeminin halifesi, Haremeyn eşferinin hadimi, Müslüman müminlerin emîri yani Abdülaziz Han bin Abdülmecit Han'ın huzuruna elçi gönderip, Ruma'a(Osmanlı) tabi olmayı teklif etti... Yakup Han da bu teklifi kabul etti ve Yakup Han Töre'yi başkan yaparak çeşitli hediyelerle İstanbul'a gönderdi* (Sayramî, 2014:385-388). Yakup Han Töre aslen Taşkent valisi Narmuhammed'in oğlu olup, Narmuhammed ise Yakup Han'ın ablasıyla evliydi, Yakup Beg Taşkent'teyken Yakup Han Töre de Taşkent'te kadılık görevindeydi. 1853 senesinden itibaren Hokand Hanlığının elçilik görevini üstlenen Yakup Han Töre Peterburg ve İstanbul'da elçilik görevi yapmıştı, Hokand Hanlığının işgalinden sonra İstanbul'da önce Osmanlı devleti tarafından yevmiye daha sonra ise maaş alarak (TBB, 2016:205) ikamet etmekte olan Yakup Han Töre, Yakup Beg Kaşgar'da istiklalini ilan

ettiğinde Kaşgar'a geldi (Zhixiao, 1985:413). 1854 senesi Hokand Han'ı Molla Han Osmanlı başkentine elçi olarak gönderilen Mirza Can'ın yanında sekreterlik görevinde bulunan daha sonra Alim Kul Beg döneminde bir kez daha İstanbul'a gelen Yakup Han Töre'nin bu geçmişi, Yakup Han'ın Osmanlı Devleti ile ilişki kurması için ideal elçi haline getirmekteydi(Andican,2009:238).

Yakup Han Töre'nin Kaşgar adına ilk İstanbul ziyareti 1869 yılında oldu (Andican, 2009:238). Töre, Kaşgar Tekkesi şeyhiyle birlikte Osmanlı yönetimiyle görüşmeler yapmış ve böylece bir anlamda iki devlet arasında başlayacak olan ilişkiye zemin hazırlamıştır(Andican,2009:238). Petersburg dönüşü İstanbul'a uğrayan Yakup Han Töre ülkesine geri döneceği için getirmiş olduğu name ve hediyeleri takdim etmek, varsa tavsiyeler almak istediğini, Kaşgar ilinde kargaşa devam ettiğinden, ellerini güçlendirmek üzere hem Yakup Han'a hem de Hüdayar Han'a takdim edilmek üzere Osmanlı nişanlarının takdim edilmesini, askerleri ve silahları islah edebilmek için numune silahlar ve erinden subayına kadar asker elbiseleri verilmesini, ayrıca dönüş yolunda kendileri için gerekli olan yol masrafları ile Mısır Hidivi ve Bombay hâkimine tavsiyeler talep edilen bir mektup göndermiş ve bu isteklerin karşılanması üzerine padişah emir vermiştir (TBB, 2016:199).

İkinci ziyareti ise 1872 yılında gerçekleşti (Andican,2009:238). Osmanlı Sultanı Kaşgar'da Yakup Beg'in yaptıklarından çok memnun olduğunu Yakup Beg'e gönderdiği bir mektupla da duygularını dile getirmiştir(Andican,2009:238). Yakup Han Töre İstanbul'a geldikten sonra Yakup Beg tarafından gönderilen Kaşgar ülkesinin birçok Müslüman nüfusa sahip olduğu, Yakup Han devrinde yapılan icraatları ve elde edilen başarıları bizzat gelerek huzurda anlatamadığı için özür dileyerek yerine akrabalarından Yakup Han Töre'yi elçi olarak gönderdiğini bildiren nameyi sunmuştur. Bu name sunulduktan sonra, elçinin devletinin şanına yakışır biçimde ağırlanması ve belirlenen gün ve saatte huzura girmek üzere Mabeyn'de hazır olması bildirilmiştir (TBB, 2016:210). Bu görüşmelerde İstanbul'a elçi olarak gelen Yakup Han, Kaşgar hükümeti ve halkı adına Kaşgar hâkiminin Osmanlı Devletine bağlılığını arz etmiş ve Osmanlı devleti yâdigar olmak üzere Osmanlı nişanları ve hediyeler vermiştir (TBB, 2016:210). 16 Haziran 1873 Çarşamba günü huzur-ı hümayuna kabul edilen Yakup Beg'in elçisi Seyyid Yakup, ülkesinin dertlerini etraflıca anlatarak bilhassa askeri sahada Osmanlı Devletinin yardımını rica etmiştir(Saray, 2015:2002) .

Yakup Beg'in elçi gönderdiği bu sıralarda Osmanlı Devleti padişahı Abdülaziz Han da 19.yüzyılın 70'li yıllarından itibaren Orta Asya'da giderek güçlenen Rus tehlikesine karşı Müslümanların birlik ve beraberliğini sağlama düşüncesindeydi (Jianying, 2010:36). Bu düşünce üzerine Osmanlılar İslam dini öğretileri temeline teşkilatlar kurarak Rusya'nın Orta Asya'yı tamamıyla ilhak etmesine karşı harekete geçti (Jianying, 2010:37). Bu arada İngiltere de Rusya'nın gittikçe güçlenmesi ve sömürgesi altındaki Hindistan sınırlarına dayanmasından çok rahatsızdı, Osmanlı Sultanı ile irtibat kuran İngiliz hükümeti Osmanlı Devletinin Yakup Beg'e yardım etmesini ve Kaşgar Devletinin Rusya ile İngiltere arasında tampon devlet haline gelmesini istemekteydi (Jianying, 2004:115)¹. Osmanlı Devletinin Kaşgar'a yaptığı

¹ Xu Jianying, Yakın Çağ'da İngiltere ve Doğu Türkistan 1840-1911, Heilongjiang Neşriyatı, Hei Longjiang 2004, s. 115

yardımların asıl sebebi hem Osmanlı'nın Asya siyasetinde etkili bir duruma gelmek istemesi, hem de Çin'in Osmanlı Devleti'ne doğrudan karşılık verecek vaziyette olmayışıdır(Gömeç, 2015:191).

16 Haziran 1873 tarihinde sarayda yapılan görüşmelerin sonunda, Osmanlı Sultanı, Yakup Beg'in biat dileğini kabul etmiş kendisine "emir" Ünvanı vererek Kaşgar'da Halife adına hutbe okutmasına ve sikke kestirmesine izin vermişti, ayrıca Kaşgar emrine 6 adet krup topu, iki yüz adeti yeni, bin adeti eski olmak üzere toplam 1200 tüfek, mühimmat ve birkaç barut imal ustası gönderilecekti. Kaşgar ordusunun eğitimi için dört subayın gönderilmesi de uygun görülmüştü (Andican, 2009:239). Bunun haricinde Kaşgar emiri Yakup Beg'e altın kabzalı bir kılıç, mücevher ve birinci rütbeden bir kıta nişan-ı ali-yı Osmanî hazırlanmıştır(TBB, 2016:214). Bununla birlikte Mehmet Atif'in ifadesine göre: *elçi Yakup Bey İstanbul'dan ve ziyadesiyle mazhar-ı riayet olduğu Mısır'dan verilen top ve tüfenk ve edevat-ı harbiye ile Devlet-i Aliye tarafından gönderilen piyade ve süvari ve topçu muallimleri Yusuf ve Çerkes Yusuf ve İsmail Hakkı Efendiler ile Dağıstan Begzadelerinden Zaman Beg'i ve Yakup Bey'in İstanbul'dan topladığı askeri tekaüdlere 4 gönüllüyü ve Enderun-ı hümayundan mahrec Murad Efendi'yi ve bazı hedaya ve birinci rütbeden murassa nişan-ı Osmanî ile seyf ve alemi ve name-i hümayun'u müstashiben üç mahda Kaşgar'a vasıl oldu ki, yanında bir de İngiliz heyet-i sefareti var idi* (Atif,1998:298). Verilen bu adamların ve eşyaların taşınması için Osmanlı Devleti tersaneden bir vapuru görevlendirmişti(TBB, 2016:220). Bu vapurda Yakup Han Töre'ye Süveyiş'e kadar mihmandarlık yapmak üzere Şeyh Mehmed Efendi görevlendirilmiştir(TBB, 2016:223). Ancak Seddülbahir isimli bu vapur süveyişte bozulmuş, silahlar önce Kızıldeniz'deki bir vapura nakledilerek (TBB, 2016:232) ardından Akdeniz'de bulunan vapurlardan biriyle Aden'e gönderilmiştir(TBB, 2016:235). Bu mühimmat, alet ve edevatın Dersaadet'ten Bombay iskilesine kadar olan navlun ücreti olan beş yüz yirmi iki lira seksen bir kuruş on para Dahiliye Zuhurat Tertibince ödenmiştir(TBB, 2016:283).

Osmanlı Devletinin gönderdiği bu yardımlar Kaşgar'a ulaştıktan sonra, Yakup Beg, Osmanlı Padişahının Kaşgar elçisini güzel karşılaması ve ona ihsanlarda bulunmasının yanı sıra beraberinde kendisine göndermiş olduğu murassa kılıç, birinci sınıf Osmanlı nişanı, mühimmat ile birlikte altı adet top, eski usül bin, yeni usül iki yüz adet tüfek göndermesinin Kaşgar'da meydana getirdiği memnuniyetin göstergesi olarak yüz pare top atıldığı, bunun Orta Asya Müslümanları arasında getirdiği memnuniyetin çok büyük olduğunu ve gerek bu memnuniyeti ifade etmek ve gerek Osmanlı Devletine bağlılığını ifade etmek adına Yakup Han Töre'yi yeniden İstanbul'a göndermiştir(TBB, 2016:262). İstanbul'dan Orta Asya'ya seyahat eden Mehmet Emin Efendi, Hiyve Han'ı Mehmet Rahim Han ile görüştüğünden Osmanlı Devletinin Kaşgar'a yaptığı bu yardımların Rus işgali altındaki diğer Müslüman Türk devletlerinin de kurtluma arzusunu güçlendirdiğini, Yakup Han'ın Osmanlı Devletinin himayesine girerek kendileri için bir umut ışığı olduğunu ifade ettiğini yazmaktadır(Efendi, 1986:132).

Kendisini Halife'ye bağlı bir emir olarak ilan eden Yakup Beg, İstanbul'dan gelen subayların da yardımıyla, büyük bir enerji ile ordusunu yetiştirmeye koyulmuştur. Yakup Han'ın hummalı çalışması kısa sürede netice vermiştir (Saray, 2015:204). Asker eğitim verilmesi için İstanbul'dan gönderilen subayların Yakup Beg ordusunun daha önce Sotna ve Tuğ olarak tanzim ettikleri askeri birliklerini tabur haline dönüştürmüştür,

bu subaylar Yakup Beg'in askerlerini Osmanlı disiplininde eğitmiştir (Kuropatkin, 1983:310). Elde edilen başarılar sonucunda istikrarını devam ettirmek ve ülkenin güvenliğini korumak daha da önemlisi iç kargaşayı önlemek için tekrar Osmanlı Devletinin yardımını istedi ve kendisinin ölünceye kadar emirliğin başında olması, vefatından sonra ise tahtın büyük oğluna verilmesi hakkında 1875 senesi Osmanlı padişahının müsaadesini rica etmiştir(Saray, 2015:205). Osmanlı Hükümeti bu istekleri Kaşgar'da hutbenin halifenin adına kesintisiz okutulması, paranın halifenin adına basılması, Osmanlı Sancağının hiçbir değişikliğe maruz kalmadan dalgalanması ve gereksiz yere savaş açılmadan ülkesinin istikrarını koruma adına gerekli bütün iktisadi ve kültürel tedbirlerin alınması şartları dahilinde onaylamıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA 243) Yakup Beg'in oğullarından Begkulu ve Hankulu, yeğenlerinden Adil Han'ı İstanbul'da Tüfenkhane-i amire mensupları tarafından eğitime tabi tutulmuştur(TBB, 2016:274). 1874 senesi 11 Mayıs günü Yakup Beg'in validesi on iki nefer hizmetçisiyle İstanbul'a gelmiş ve Şemsi Bey'in evinde misafir edilmiş, Saray, Şemsi Bey'e onların devlet hükümdarı ailesi mensupları olduğu, hizmette kusur etmemesi gerektiğini tembih edilmiştir. Yakup Beg'in validesi Kaşgar'a dönene kadar Devlet-i Aliye günlük yüz elli kuruş yevmiye tahsis edilmiştir(TBB, 2016:240). Üç ay sonra ise İstanbul'da misafir olmakta olan Yakup Beg'in hemşiresi ve on nefer rufekası Rusya üzerinden memleketlerine dönerken Osmanlı Hükümeti dönüş yolundaki masraflarıyla beraber iki aylık yevmiye tahsis etmiştir(TBB, 2016:244). Yakup Beg de yazdığı mektuplarda kendisinin Osmanlı Devleti'ne bağlılığını, halife adına hutbe okuttuğunu, sikke bastırıldığını, hac seyahati sırasında hemşiresine gösterdiği kolaylıklardan dolayı teşekkürlerini ve Osmanlı Devletinin devamını dilemiştir(TBB, 2016:254). Bir diğer mektubunda yine kendisinin Osmanlı Devletine sonuna kadar bağlı olduğunu, Yeğeni Seyyid Yakup Han'ın hac ziyareti sırasında Dersaadet'i ziyaretinde gösterilen ilgi ve alaka, verilen hediyelerden dolayı duyduğu memnuniyet ve bütün İslam ülkelerinin birlik ve beraberliğini dilemektedir(TBB, 2016:266). Osmanlı Devleti Yakup Beg Hükümetine maddi yardımlar haricinde bölgedeki Müslüman halkın daha iyi eğitim alması için bütün masrafları Osmanlı Devleti üstlenmek üzere 1875 senesi beş yüz adet Kur'an-ı Kerim hediye edilmiştir(TBB, 2016:270).

Abdülaziz Han vefat ettiğinde Osmanlı Devleti name-i hümayun göndererek Abdülaziz Han'ın vefatını ve II. Abdülhamit Han'ın cülusunu haber vermiştir. 1877 senesi Nisan ayında Yakup Beg Harciye Nezareti'ne gönderdiği mektupta kendi elçisinin Abdülaziz Han ile görüştüğünden sonra Kaşgar'a dönüş yolu üzerinde Bombay'dayken Abdülaziz Han'ın vefatından haberdar olduğunu, her zaman yardıma hazır olduğunu bildirerek baş sağlığı dileklerinde bulunmuştur(TBB, 2016:314). Sultan II. Abdülhamit'in tahta cülus-i devriyesinde Yakup Beg mesafenin uzak olması sebebiyle kendisinin bizzat gelemediğini ama aynıyla orada olarak bağlılığını ifade etmiştir ve cülusu tebrik etme maksadıyla II. Abdülhamit Han'a 1 kıt'a Kur'an-ı Kerim, 1 adet nev-i cad tüfenk, 1adet müzehhep simden ma'mül çay takımı, 4 adet müzehhep sim üzengi, 10 adet kalın ibrişim, 100 adet adres ve nefit çerçevesi, 1 kıt'a Kaşgar mamûlatından müzehhep ve zümrülle murassa alınlık, 2 top kemhay-ı güceratı, 4 adet müzehhep ve simden mamül gülabdan, 1 adet meşk-i Hoteni, 3 adet sihir ibtali için zarf taş, 1 kabza müzehhep seyf, 7 top kemhay-ı tebaris, 1 adet müzehhebi sim sürahi, 4 adet müzehhep üzengi, 9 adet elvan şal saçaklı fute, 1 kabza simden ma'mül seyf, 9

adet Lahor şalı, 2 adet keza su tası, 1 adet müzehhep simden ma'mül tozluk hediye göndermiştir.

Doğu Türkistan'ı işgal etmesinden itibaren hiçbir şekilde Doğu Türkistan'da tutunamayan Çinli Mançular aslında Doğu Türkistan'dan vaz geçmek üzereyken, Doğu Türkistan'da tam bağımsız bir Müslüman Türk devletinin bulunmasını Rusya için büyük bir tehdit olarak gören Çar yönetimi Türkistan Genel Valisi General Kaufmann Petesburg'dan aldığı talimat üzere Albay Sosnoskiy başkanlığındaki bir heyeti Doğu Türkistan sınırlarından çok daha uzaklarda Çin'in iç kesimlerinde kendi halkının isyanlarını bastırmakla meşgul olan Zuo Zongtang'la görüşmeye göndermiştir (Saray, 2015:224). Doğu Türkistan'ın Ruslar tarafından işgal edilmiş olan İli bölgesini Ruslar'a bırakmak ve Yakup Han'a karşı savaşmak şartıyla Ruslar 1875 Haziran'ında yapılan bir antlaşma ile askeri teçhizat ile birlikte 2500 ton hububat'ı Zuo Zongtang'a vermiştir(Saray, 2015:224). Bunun üzerine Zuo Zongtang detaylı bir mektupla Mançu sarayında halı hazır tartışılmakta olan batıda yeniden İşgal edilen Doğu Türkistan'dan vaz geçip geçmeme münazarasında Doğu Türkistan'dan vaz geçmemenin Mançular için daha karlı olacağına ikna etmiştir. 1875 senesi Pekin'deki Mançu sarayında yapılan kayda göre Osmanlı Devletinin Yakup Han'a Emir'ül-Müminin ünvanını vermesi Müslümanlar açısından çok önemli olduğu, Doğu Türkistan'ı işgal etmenin sadece boş bir uğrayış olduğu, nasıl olsa Çinlilerin Doğu Türkistan'da uzun zaman tutunamayacağı fikri de ortaya konulmuştur. (Qing Dezong,C.6,10-12). Yakup Han'ın istikrarını sürdürdüğü bu on sene zarfında Çinliler hiçbir ciddi girişimlerde bulunmamalarına rağmen 1877 senesi Yakup Han'ın ani ölümü, düz navlunlu pistonlu tüfeklerle, ok ve yaylarla, süngün ve kılıçla silahlanmış Çin ordusunun çok hızlı bir şekilde Doğu Türkistan'ı zaptetmesine neden oldu (Prjevalskiy,1990:82-83) .

Yakup Beg'in vefatı üzerine İstanbul'da görevini devam ettirmekte olan Yakup Han Töre, 19 Kasım 1877'de Dersaadet'e Kaşgar tahtına Yakup Beg'in veliahtı Begkulu Beg'in çıktığını ve Kaşgar'ın genel durumunu rapor etmiştir(TBB, 2016: 344). Yakup Beg'in ölümünden sonra Doğu Türkistan'da yine iç kargaşa başlıyor ve Begkulu bir müddet mücadele sonunda tahta çıkıyor. Yazdığı bir mektubunda ülkesinde zorluklarla tahta çıktığını, kendisinin bizzat İstanbul'a gelerek biat etme arzusuyla yola çıktığını, Taşkent'e geldiğinde Rusların iyi muamele edip kendisinin İstanbul'a gitme arzusundan vaz geçtirmeye çalıştığını, ancak bu arzudan vaz geçmeden ilerleyip Hocabey'e kadar geldiğini haber vermekte ve İstanbul'a kadar gelmeğe izin istemektedir(TBB, 2016:344). Bunun üzerine İstanbul'da elçilik görevinde olan Yakup Han töre, Kaşgar piyade kumandan'ı Muhammed Han'ın anlattıklarına dayanarak 24 Aralık 1879 tarihinde Saray'a bir rapor sunuyor, rapor'da Hoten Hakimi Niyaz Hekim ile Köhne Turfan Hakimi Hakim Han Töre'nin ihaneti ve Çinliler tarafına geçmesi yüzünden Begkulu Beg'in onlarla savaşmak zorunda kaldığını, sonunda Çinlilerin seksen bin kadar askerle saldırıya geçtiğini Kaşgar ve diğer şehirleri zaptettiklerini ve çaresiz Taşkent'e sığınmak zorunda kaldığını anlatmaktadır(TBB, 2016:378). Temmuz 1882'de İstanbul'a gelen Begkulu Beg Dersaadet'e Kaşgar'ın son durumuyla ilgili layihasını sunmuştur(TBB, 2016:390-403). Kaşgar'ın Çinliler tarafından istila edilmesinden sonra Türkiye'ye yerleşmiş olan Yakup Beg' ve Yakup Han Töre'nin bazı akrabaları Osmanlı Devletince istihdam edilmiş olup, Yakup Beg'in kız kardeşinin torunu Seyyid Abdurrahman Beg Dahiliye Nezareti mektupçu kalemine memuriyete

girmiştir ve yaptıkları hizmetten dolayı üçüncü dereceden rütbe verilmiştir(TBB, 2016:420). Yakup Han Töre'nin oğlu Muzaffer Töre de önce Maarif Nezareti Mektubî kaleminde(TBB, 2016:428), daha sonra ise Edirne valiliğine bağlı bir kaymakamlıkta memuriyette çalışmıştır. Yakup Han Töre'nin bir diğer oğlu Abdülkadir Töre annesi ile İstanbul Cerrahpaşa'da oturmuş, Abdülkadir Bey musikişinas olup Gülşen-i Musiki mektebini kurmuş, meşhur bir klasik Türk müziği bestekarıdır(Hikmet'ten akt : Gedikli, 2012:18).

Kaşgar'ın Çinliler tarafından istila edilmesi sonucundan Yakup Han'a çalışmış olan kim varsa tutuklanmış, hapse atılmış ve çoğu da öldürülmüştür. İstanbul'dan Kaşgar'a gelenlerden Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in layihasında anlattığına göre, Kaşgar Yeni Şehir Çinlilerin muhasarasındayken halk onların şehirden çıkıp gitmesini, Çinlilerin eline düşerse sonlarının iyi olmayacağını söyleyerek onların gitmesini tavsiye ederler, bu tavsiye üzerine şehri devamlı savunan Binbaşı İsmail Hakkı ve yardımcıları cephanesi ve yiyecekleri kalmadığından bin başı liderliğinde *Topçu Kolağası Ali Ağa ve familyâsı ve Piyâde Kolağası Yusuf Cemil Efendi ve me'mûrîn-i mülkiyeden Zaman Bey ve Tophâne-i Âmire ustalarından Tüfekçi Hacı Mehmed Efendi ve Kabsül eczâsı ustası Hacı İsmail Efendi ve mahdûmu Mehmed Efendi muhasarayı yararak Yeni Hisar'dan çıkmış böylece Kaşgar'ı terk etmek zorunda kalmıştır. Taşkent, Oranburg üzerinden İstanbul'a gelmiştir. Bundan başka Süvâri Kolağası Yusuf Zeki Efendi vaktiyle Kaşgar Yeni Şehir Kalesinden çıkamamış olduğuna mebni düşman zuhûr eylemesiyle kal'a kapuları sedd olduğundan içerüde mahbûs ve mahsûr kalmıştır. Muahharen Çinliler yedine esir düşmüş ve bir müddet sonra sebili tahliye olunarak Bombay'a gidüp orada ecel-i mevüdiyle âzim-i dâr-ı beka olmuştur. Rüfekây-ı sâiremizden istihkâm yüzbaşısı Kâzım ve Tophâne fabrikası yüzbaşılardan Ali Efendiler Yârkend bozgunluğunda Hindistan tarîkiyle râh-ı firân tutmuşlar ise de şiddet-i şitâdan boğazlar mesdûd bulunduğu ve yiyecekleri kalmadığı cihetle tekrâr Yârkend'e avdet etmiş ve burada düşman eline esir düşüp yedi ay kadar zindanda kaldıktan sonra sâlifü'z-zikr Niyaz Hakîm Bey vâsıtasıyla mazhar-ı afv olarak Tibet tarîkiyle Hindistan'a ve oradan İstanbul'a avdet etmişlerdir (Halaçoğlu,1983-1987:535).*

Binbaşı İsmail Hakkı Bey İstanbul'a geldikten sonra binbaşı rütbesiyle Harbiye idadisi resim hocalığına tayin edilmiştir. Bu görevdeyken 1873-1878 yılları arasındaki olayları anlatan bir eser yazmıştır (Halaçoğlu,1983-1987:524). Yine Kaşgar'a görevli olarak gönderilen Yüz Başlı Ali Kazım İbrahim Efendi de, 1879 senesi hem Kaşgar'da olup biten vakalar hem de Kaşgar ülkesinin doğal zenginlikleri hakkında bir layiha yazarak Dersaadet'e sunmuştur(TBB,2016:374). Doğu Türkistan bağımsızlığını kaybettikten sonra Osmanlı Hükümeti ve aydınları Doğu Türkistan ile ilgilenmeyi bırakmamış Sırat-ı Müstakim dergisi gibi dergilerde Kaşgar hakkında ve Yakup Han hakkında makaleler yayınlanmıştır. Mehmet Atif Kaşgar Tarihi hakkında eser yazarak Osmanlı okuruna sunmuştur. Mehmet emin efendi gibi seyyahlar Kaşgar'a kadar gitmiştir. 1914 senesi ise Ahmet Kemal Kaşgar'a öğretmen olarak gönderilmiş ve İstanbul'a geri geldiğine Çin ve Türkistan hakkında eser kaleme almıştır.

Sonuç

Timur Devletinden sonra batılıların coğrafi keşifleri, özellikle ticaret yolunun denizlere kayması neticesinde, ipek yolundan büyük bir pay almış olan Türkistan

bölgesi eski ticaret ve kültürel cazibesini kaybetti. 19.yüzyıla kadar Türkistan bölgesi kendi iç meselelerine kapılarak aralarında üstünlük mücadelesine girişti. Bu arada Rusya güçlenerek batıdan ve kuzeyden Türkistan bölgesine doğru ilerlemesi ve uzun zamanlı strateji planlarıyla bölgeyi adım adım ilerlemesi söz konusuydu. Diğer taraftan Çin'e hakim olan Mançular etrafındaki ülkelerin zayıflığından yararlanarak güney Asya ülkeler, Moğolistan, Tibet ve Doğu Türkistan ülkelerini işgal etti. Hocaların iç çatışması ve halkı cahil bırakarak kendi ideaları üzerinde kendi çıkarlarını korumaya çalışan hocalar önce Kalmukları sonra da Çinlileri Doğu Türkistan'a davet etti. 1759 senesinden itibaren Çin Hükümeti Doğu Türkistan'da tam bir sömürgeci politika izlemiştir. Çin işgalinden sonra tarihten beri devam eden Devletçilik sistemi ve teşkilatçılık geleneği Doğu Türkistan'da unutturulduğu için Çinlilere karşı yapılan hiçbir ayaklanma başarılı olamadı. Yakup Beg'in ortaya çıkması ve Hokand Hanlığının teşkili sistemini Doğu Türkistan'a getirerek sistematik bir şekilde Çin işgaline karşı mücadele vermesi buna ilaveten Osmanlı Devletinin yardımı Doğu Türkistan için bir umut oldu. Osmanlı Devleti Doğu Türkistan'a yardım etmekle sadece Doğu Türkistan halkının değil Orta Asya Müslüman Türk halkının kurtarıcısı haline geldi. Bu kadar yardım ve çabalara rağmen Doğu Türkistan halkının cehaleti bölgede günümüze dek Çinlilerin hakim olmasına neden oldu. Yakup Beg'den sonra Doğu Türkistan'ın tekrar Çinliler tarafından işgal edilmesi ve Yakup Beg'in oğullarının ülkeyi terk etmek zorunda kalmalarıyla Kaşgar Emirliği fiilen ortadan kalkmış oldu ve Osmanlı Devleti için de yapılacak bir şey kalmamıştır. Doğu Türkistan için Osmanlı Devleti yeterince yardım etmiş uluslararası diplomaside de sürekli Kaşgar'ın istiklalinin korunmasını çabalamıştır. Osmanlı Devleti Kaşgar diplomatı Yakup Han Töre'nin diğer ülkelerdeki faaliyetlerini de yakından takip etmiştir. Dönemin şartlarına bakılırsa Osmanlı Devletinin Doğu Türkistan'a gösterdiği bu ilgi ciddi bir şekilde dikkat çeken bir olaydır. Osmanlı Devleti bütün imkânlarıyla Yakup Beg'in devletinin istikrarını ve istiklalini koruması, askeri, siyasi ve kültürel açıdan güçlenmesi için seferber olmuştur. Elçiler dâhil olmak üzere Kaşgar'dan gelen asillerin bütün yol masrafları dahi Devlet-i Aliye tarafından karşılanmıştır. Osmanlı Devleti Kaşgar'a yaptığı bu yardımlarıyla o dönemde yine de güçlü ve büyük bir devlet olduğunu ortaya koymuş, uluslararası siyasette etkinliğini göstermiştir. Yakup Beg'in ölümü üzerine Kaşgar bağımsızlığını kaybetmiş ise de, o dönem için en ileri düzeydeki silah ve askeri desteğin Kaşgar'a gitmesi bölge için önemli bir gelişme olmuştur. Doğu Türkistan halkının zihinlerinde Osmanlı devleti saygın bir iz bırakmıştır. Yakup Beg'den sonra esaret altında yaşamakta olan Doğu Türkistan halkı hac farzını eda etmek için Osmanlı topraklarına girdiğinde Osmanlı devleti tarafından her türlü maddi destek ve geçiş kolaylıkları sağlanmıştır.

KAYNAKLAR

Abdülkadir, Macit, 2009, "*Osmanlı Devleti İle Hokand Hanlığı Münasebetleri* ", Sayı 4, Yıl: 4, , İstanbul: İlem Yıllık

Adıbelli, Barış, 2008, *Doğu Türkistan*, İstanbul : Iq Kültür Sanat Yayıncılık.

- Adıbelli, Barış, 2007, *Osmanlıdan Günümüze Türk-Çin İlişkileri*, İstanbul: Iq Kültür Sanat Yayıncılık.
- Andican, Ahat, 2009, *Osmanlıdan Günümüze Orta Asya Ve Türkiye*, İstanbul : Doğan Kitap
- Arat, Reşit, Rahmeti Kaşgar, 1993, *İslam Ansiklopedisi*, C.6.İstanbul
- Atif, Mehmet, 1998, *Kaşgar Tarihi Bâis-İ Hayret Ahvâl-İ Garibesi*, Kırıkkale :Eysi Yayınları.
- Buğra, Muhammed, Emin, 1998, *Şarki Türkistan Tarihi*, İstanbul .
- Can Ali, Yunus, 2001, *XVII-XVIII.Asırladaki Uygurlar Birlen Moğollarning Münasebeti*, Urumçi :Xinjiang Neşriyatı.
- Çelik, Muhammed Bilal, 2013 , *Yarkend Hanlığı'nın Siyasi Tarihi*, İstanbul: Iq Kültür Sanat Yayıncılık.
- Emin Efendi, Mehmet, 1986, *İstanbul'dan Orta Asya'ya Seyahat*, Hazırlayan: Rıza Akdemir, Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ercilasun, Konur Alp, 2003, "Ching Hanedanı Döneminde Kaşgar (19.Yüzyıl Başına Kadar)", Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ercilasun, Konuralp, 2013, *Tarihin Derinliklerinden 19.Yüzyıla Kaşgar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Gömeç, S. Yağmur, 2015, *Uygur Türkleri Tarihi*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Hayit, Baymirza, 2004, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Hikmet Bey, Adil, 2012, *Asya'da Beş Türk, Arap Alfabesinden Aktaran Notlu Ve Tenkitli Şekilde Şerh Eden: Yusuf Gedikli*, Ötüken Yayınları, İstanbul
- Kalan, Ekrem, 2008, *Cungar Hanlığı'nın Siyasi Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kurban, İklil, 1992, *Hocalar Devri*, (Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurban, İklil, 1995, *Doğu Türkistan İçin Savaş*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kuropatkin, 1983, *Kaşgariya*, (Uygur Türkçesine Çev:Aikema), Urumçi: Xinjiang Halk Neşriyatı
- Lewis, Bernard, 1979, *The Emergence Of Modern Turkey*, London: Oxford Univeristy Press.
- N. M, Prjevalskiy, 1990, *Tibet Seyahatnamesi*, (Çeviren: Ömer Cenap Eren), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özaydın ,Abdülkerim, Asya, 1993, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul ,Cilt.3.
- Saray, Mehmet, 2015 ,*Doğu Türkistan Türkleri Tarihi*, İstanbul: Aygan Yayıncılık.
- Saray, Mehmet, 1994 ,*Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti İle Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler(1775-1875)*, Ankara : Türk Tarih Kurumu.

Süleyman, Eset, 2000, *Teklimakan'ga Dümlengen Ruh*, Urumçi: Xinjiang Halk Neşriyatı.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2004, *Belgelerle Osmanlı Türkistan İlişkisi (Xvi.-Xx.Yüzyıllar)*, Ankara .

Tuğ, Kadir, 2004, *Doğu Türkistan'da Hocalar Dönemi*, (Yüksek Lisans Tezi), Bişkek : Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türk Belediyeler Birliği, 2016, *Osmanlı Belgelerinde Doğu Türkistan*, İstanbul .

Xu, Jianying, 2010, *Yakın Çağ'da Osmanlı Devletinin Doğu Türkistan'a Etkisi*, Xiyu Yanjiu Dergisi.

Yavuz, Nuri, 2003, "Xix. Yüzyılın İkinci Yarısında Kâşgar Emirliğiyle Osmanlı Devleti Arasındaki İlişkiler Ve Ali Kâzım İbrahim Efendi' Nin Layihası", Ankara : G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi C. 23, S. 2 .

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Meclis-İ Mahsus, Numara.243, Lef.1. Aktaran Mehmet Saray, *Doğu Türkistan Türkleri Tarihi*, S. 206 Türk Belediyeler Birliği, A.G.K., İstanbul 2016, S.276 İ.Dh. 705/49343